

Egy többfogásos határozottsági ciklus – magyarosan

Egedi Barbara

A generatív nyelvészet történeti aspektusokat vizsgáló irányzataiban jellemző törekvés, hogy a különböző nyelvekben egymástól függetlenül bekövetkező nyelvtani változásokat, azok hasonlóságát ill. szisztematikus eltérését, univerzálisan működő elvekkel magyarázzák. Az egyik ilyen megközelítés alapja a ciklikus nyelvi változás nyomon követése és modellezése. Ez az előadás a határozottság nyelvi kódolásban bekövetkezett változások történetét dolgozza fel a magyar nyelvben, egyrészt kimutatva, hogy ezek a változások megfelelnek az univerzálisan megfigyelt ún. DP-ciklus predikcióinak, másrészt fontos új adalékkal szolgálnak annak megértéséhez, hogy mi módon változtathatják meg az ilyen folyamatok a főnévi frázis egyéb konfigurációs tulajdonságait.

A határozottsági ciklus legáltalánosabb képlete szerint valamely mutató névmási elemből fejlődik ki a határozott névelő amely aztán egyszerű főnévi vagy nyelvtani nem jelölővé redukálódhat. Ennek a határozottsági ciklusnak azonban egy igen érdekes és kritikus pontja a névelővé vált mutató névmási módosító megújulása, avagy helyettesítése, amely többféle módon történhet. A határozott névelő rendszerszerű használata, a maitól jelentős eltérésekkel ugyan (Egedi 2011 és 2013), de egyértelműen kimutatható az ómagyar forrásokban. A mutató névmási módosítót tartalmazó szerkezetek megújulása azonban csak fokozatosan és legalább két eltérő stratégia mentén valósul meg. Ezek a stratégiák lényegében megfelelnek az Elly van Gelderen (2011) által javasolt univerzális alaptípusoknak: az egyik forgatókönyv szerint a régi forma morfológiai vagy lexikális (adverbiális) megerősítése következik be, míg a másik stratégia a mutató névmási módosító újbóli hozzáadását, szerkezeti inkorporációját eredményezi, gyakran egyfajta értelmezős szerkezetben. A két stratégia egyidejű megvalósulása meglehetősen ritka, előadásomban azonban amellet fogok érvelni, hogy a magyar történeti adatok mégis pontosan erről tanúskodnak. Az *ezen/azon* és *imez/amaz* alakú módosítók megjelenése és elterjedése az első, míg a determináns duplázó (*az az ajtó* típusú) szerkezetek a második stratégia sajátosságait hordozzák.

Bár ezek az egymással versengő struktúrák nem egyszerre jelennek meg a magyarban, mégis sokáig egymás mellett élnek, és gyakorlatilag a mai napig kimutatható mind az eredeti, mind a két új szerkezeti minta – természetesen eltérő használati arányban és különböző jelöltségi megszorításokkal. A kutatás ezekre az arányeltolódásokra is kiterjed, miközben egyszerre alkalmazza az elektronikus történeti adatbázis és így a gépi keresés előnyeit, a hagyományos filológiai módszereket, illetve jelentős mértékben támaszkodik a szakirodalomban már megjelent számadatokra is (Dömötör 2008). A középmagyar kori birtokos szerkezetekben megfigyelhető szórendi variációkból arra is következtetni lehet, hogy a determináns duplázó stratégia esetében egy lazább (adjunkciós) szerkezetből hogyan alakul ki a mai, kötött szórendű mutató névmási módosító főnévi kifejezés. Végül dialektális adatok bevonásával (*azt/az az ajtókat* típus) a magyar DP-ciklus egy újabb szakasza is azonosíthatóvá válik.

Hivatkozások

- Dömötör Adrienne (2008). A főnévi névmási kijelölő jelző a középmagyar korban. In: Büky L. – Forgács T. – Sinkovics B. (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 17-25.
- Egedi Barbara (2011). Névelőtlenül de határozottan. Lépések egy magyar grammatikalizációs ösvényen. In: Kádár Edit – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Szinkronikus nyelvleírás és diakrónia.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 110-127.
- Egedi Barbara (2013). Grammatical encoding of referentiality in the history of Hungarian. In: Giacalone Ramat, A. – C. Mauri – P. Molinelli (eds.), *Synchrony and Diachrony: a Dynamic Interface.* Studies in Language Companion Series 138. Amsterdam: John Benjamins, 367-390.
- Gelderen, Elly van (2011). *The Linguistic Cycle. Language Change and the Language Faculty.* Oxford: Oxford University Press.